

Tertullian'ın Kutsal Kitap Anlayışı

Nuh YILMAZ*

Özet

Farklı dini geleneklerce Tanrı'nın sözü olmasından dolayı kutsal kabul edilen metinler dini geleneklerin merkezinde yer alır. Hıristiyanlığın kutsal metinleri söz konusu olduğunda hacimli bir koleksiyon akla gelir. Latin Hıristiyanlığının kurucusu olarak kabul edilen Tertullian, Kutsal Kitap'la ilgili oluşturduğu kanon, kullandığı Kutsal Kitap versiyonu ve Kutsal Kitap metinlerini algılama tarzı noktasında kendine özgü bir çizgi oluşturması açısından çalışmamızın konusu oldu. Bu makale, Hıristiyanlığın Kutsal Kitap anlayışına genel hatlarıyla değindikten sonra Tertullian'ın Kutsal Kitap kanonunu, Kutsal Kitap'ın hangi versiyonunu kullandığı meselesini ve hermenötüğünü incelemektedir. Sonuç kısmında araştırmamız neticesinde ulaştığımız bulgulara yer verilmekte ve değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tertullian, Kutsal Kitap, Kanon, Versiyon, Hermenötik.

Tertullian's Understanding of Bible

Abstract

The texts considered sacred by the different religious traditions are at the core of those traditions, as they contain the promise of God. In the case of Christian scripture, the volume of the collection is remarkable. Our study on the formed canon of the holy books has as its subject-matter the works of Tertullian, who has been considered as the founder of Latin Christianity, used his version of holy books and used his style of perception for his interpretation of those holy books. In this article, we aim at providing an understanding of Christian scripture in general terms, examining the issue of Tertullian's canon of scripture, the versions of scripture he used and his hermeneutic of scripture. As a conclusion, a brief summary of findings is presented, together with the author's assessment on said findings.

Keywords: Tertullian, Bible, Canon, Version, Hermeneutic.

Giriş

Kutsal Kitap, günümüzde başta Batı dünyası olmak üzere dünya genelinde kutsal ve güvenilir olarak değer gören metinleri belirtmek için kullanılan genel bir kavramdır. Dini geleneklerin çoğunda kutsal yazılar başlangıçta şifahi olarak

* *Dinler Tarihi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, E-posta: n.yilmaz304@hotmail.com

nesilden nesile aktarılmış sonraları ise kısmen yazıya geçirilmiştir. Yazılı metinleri ifade etmek için genellikle “*scripture*” veya “*holy writ*” kelimesi kullanılmıştır.¹

Hristiyanlığın Kutsal Kitapları söz konusu olduğunda Yahudilerin Tanakh’² -Hristiyanlarca Eski Ahit olarak adlandırılır- ile Hristiyanların Yeni Ahit’inin bir araya gelmesiyle çok sayıda kitaptan oluşan bir koleksiyon akla gelir. Zira Hristiyanlar nezdinde Yeni Ahit kadar, Mesih’in geleceğine öncesinden işaret eden Tanakh’ın da önemli bir yeri vardır.³ Tanakh, 24 kitaptan⁴ müteşekkil olup üç bölümden (Tora/Tevrat⁵ veya Pentatök,⁶ Peygamberler ve Kutsal Yazılar) oluşmaktadır.⁷ Tanakh’ın kanonizasyon süreci de üç aşamada gerçekleşmiştir. Babil sürgünü dönüşü sonrasında denk gelen birinci aşamada Tora kanonize edilerek bir liste oluşturulmuştur. İkinci aşamayı oluşturan milattan önce üçüncü yüzyılın sonlarında Peygamberlere ait kitaplar bu listeye eklenmiştir. Üçüncü aşamayı oluşturan M.S 90’da toplanan Yemnia Konsilinde Kutsal Yazılar bölümü kanonize edilerek Tanakh’ın kanonizasyon süreci tamamlanmıştır.⁸

¹ William A. Graham, “Scripture”, *Encyclopedia of Religion*, Ed. Lindsay Jones, Thomson Gale, USA, 2005, c. XII, s. 8194. [Bundan sonra *Encyclopedia of Religion* kaynak gösterilirken ER şeklinde kullanılacaktır.]

² “Tanakh”, bölüm adları olan Torah, Nevi’im ve Katuvim kelimelerinin baş harfleri olan “*taf*” (t), “*nun*” (n) ve “*ka*” (kh) birleştirilmesinden oluşturulmuş bir isimdir. Bkz. Baki Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Seba Yayınları, Ankara, 1997, s. 14, dipnot 64. Yahudilerin Kutsal Kitapları ve tenkidi ile ilgili olarak bkz. Hikmet Tanyu, “Yahudiliğin Kutsal Kitapları ve Esasları, İlimi İnceleme ve Tenkidi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (1996), ss. 95-124. Ayrıca Eski Ahit örneğinden hareketle Kutsal Kitap eleştirisi için bkz. Muhammed Ali Bağır, “Kutsal Kitap Eleştirisi: Eski Ahit Örneği ve Modern Dönem Öncüleri”, *Haran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31 (2014), ss. 279-310.

³ F.F. Bruce, *The Canon of Scripture*, Intervarsity Press, USA, 1988, ss. 48-49.

⁴ Bu 24 kitap, günümüz Protestanlarına ait Eski Ahit’in 39 kitabıyla aynıdır. Sayılardaki farklılık ise, 12 küçük peygamberin tek tek sayılması, Samuel, Krallar ve Tarihler kitaplarının 1 ve 2 şeklinde ayrılması, ayrıca Ezra ve Nehemya kitaplarının ayrı kitaplar şeklinde tasnif edilmesinden kaynaklanır. Bruce, *The Canon of Scripture*, s. 29, dipnot 4. Katoliklere göre ise Eski Ahit 47 kitaptan müteşekkildir. Zira onlar deuterakanonik addettikleri kitapları da buna dahil etmişlerdir. Onlara göre deuterakanonik kitapların sayısı yedidir. Bunlar: Yudit, Tobit, I. Makabeliler, II. Makabeliler, Bilgelik, Sirak ve Baruk’tur. Doğu kiliseleri (Ortodokslar ve Kadıköy konsili kararlarını kabul etmeyenler) ise deuterakanonik kitaplarla ilgili açık bir tavır ortaya koymamışlardır. Bkz. Ömer Faruk Harman, *Metin, Muhteva ve Kaynak Açısından Yahudi Kutsal Kitapları*, İstanbul, 1988, s. 172, 197.

⁵ Tevrat, dar anlamıyla Hz. Musa’ya Sina’da Tanrı tarafından verildiği kabul edilen ve beş bölümden oluşan Tevrat kitabını (Tora); geniş anlamıyla ise İbranice Tanakh’ın veya Türkçe karşılığı Eski Ahit’in bütün kitaplarını ifade eder. Salime Leyla Gürkan, *Anahatlarıyla Yahudilik*, İsam Yayınları, İstanbul, 2004, s. 49. Biz makalemiz boyunca Tevrat’ı dar anlamıyla yani Hz. Musa’ya Sina’da verilen ilk beş kitabı ifade etmek için kullanacağız.

⁶ Yunanca Pentatök kelimesi, Tevrat’ın beş kitabını ifade etmek üzere kullanılmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, s. 15.

⁷ Tanakh’ın birinci bölümünde Yaratılış, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Yasanın Tekrarı bölümlerinden oluşan Tora/Tevrat yer alır. İkinci bölümde Peygamberlere ait kitaplar bulunur ve kendi arasında alt bölünmeye tabi tutularak önceki dört peygamber (Yeşu, Hâkimler, Samuel ve Krallar) ile sonraki dört peygamber (Yeşaya, Yeremya, Hezekiel ve 12 peygamberin kitapları- Hoşea, Yoel, Amos, Ovadya, Yunus, Mîka, Nahum, Habakkuk, Sefanya, Hagay, Zekeriya ve Malaki- şeklinde tasnif edilir. Üçüncü bölümde ise 11 kitaptan oluşan Kutsal Yazılar bölümü yer alır ve kendi içinde üç gruba ayrılır. Birinci grupta Mezmurlar, Süleyman’ın Özdeyişleri ve Eyüb kitapları bulunur. İkinci grupta Megillot veya Tomarlar adıyla Neşideler Neşidesi, Rut, Ağıtlar, Vaiz ve Ester kitapları yer alır. Üçüncü grupta ise Daniel, Ezra, Nehemya ve Tarihler kitapları bu sırayı takip eder. Nahum M. Sarna, “Biblical Literature: Hebrew Scriptures”, *ER*, c. II, ss. 878-879.

⁸ Bruce, *The Canon of Scripture*, s. 36.

Büyük İskender'in M.Ö 332'de Doğu Akdeniz coğrafyasını (Mısır, Filistin, Babil vs.) egemenliği altına almasıyla başlayan Helenistik süreç, onun ölümünden sonra Ptolemeler ve Selevkoslar döneminde de devam etmiştir. Bu süreçte Ptolemeler Mısır, Selevkoslar ise Suriye bölgesinin helenleşmesine katkı sağlamışlardır.⁹ Ptolemelerin İskenderiye'yi başkentleri yapmaları,¹⁰ diğer bölgelerden Yahudilerin buraya göç etmesine ve burada yoğunlaşmasına neden olmuştur. Yahudilerin İskenderiye'de Yunanca'yı günlük konuşma dili olarak benimsemeleri, aynı zamanda eğitim ve ibadet dilinin Yunanca olması beraberinde Eski Ahit'in Yunanca çevirisini gerekli kılmış ve M.Ö 250-150 tarihleri arasında Eski Ahit'in Yunanca çevirisi olan Septuagint¹¹ oluşturulmuştur.¹²

Septuagint, kitap düzeni bakımından Tanakh'la farklılık gösterir. Septuagint dört bölümden oluşmakta olup ilk bölümünde Musa'nın beş kitabı (Yaratılış, Mısır'dan Çıkış, Levililer, Sayılar ve Yasanın Tekrarı) yer alır. Bunu ikinci bölümde yer alan Yeşu, Hakimler, Rut, 1. Samuel, 2. Samuel, 1. Krallar, 2. Krallar, 1. Tarihler, 2. Tarihler, Ezra, Nehemya, Ester, Yudit ve Tobit kitapları takip eder. Üçüncü bölümde şiirsel ve bilgelik özelliği olan kitaplar yer alır. Bu bölümde Mezmurlar, Süleyman'ın Özdeyişleri, Vaiz, Neşideler Neşidesi, Eyüb, Bilgelik ve Yeşu ben Sira'nın Sirak adlı kitabı bulunur.¹³ Son olarak dördüncü bölümde Peygamberlere ait kitaplar yer alır. Bu bölümde 12 küçük peygamber,¹⁴ Yeşaya, Yeremya, Baruk, Ağıtlar, Yeremya'nın Mektubu, Ezeziel ve Daniel adlı kitaplar bulunur. Makabeler (I, II, III ve IV) adlı kitaplar ise ek bölüm halinde Septuagint'te yer alır.¹⁵

Hristiyanlığın erken dönemlerinde apolojist Justin Martyr (ö. M.S 165) Eski Ahit'in yegâne güvenilir versiyonu olarak Septuagint'i kabul etmiş; Sardis piskoposu Melito ise M.S 170'de Hristiyanlara ait en erken Eski Ahit listesini hazırlamıştır. Melito'nun hazırladığı listede, Ester dışında Eski Ahit'in bütün kitapları mevcuttur.¹⁶ Miladi ikinci yüzyılın ikinci yarısında Roma'ya bağlı Afrika'daki Kartaca şehrinde Eski Ahit, Septuagint'ten Latince'ye tercüme edilmeye başlanmıştır. Bunda özellikle

⁹ Simon M. Dubnow, *Jewish History an Essay in the Philosophy of History*, The Jewish Publication Society of America, Philadelphia, 1903, s. 75.

¹⁰ Bruce, *The Canon of Scripture*, s. 43.

¹¹ Efsaneye göre İsrailoğullarının on iki kabilesinin her birinden 6'şar alim (toplamda 72) Tanakh'ı Yunanca'ya tercüme etmek üzere İskenderiye'ye gelmiştir. Her bir grubun farklı odalarda gerçekleştirdiği çeviri birbirinin tıpatıp aynısıdır. Bu yüzden Latince 70 anlamına gelen "Septuaginta" kavramı Tanakh'ın Yunanca versiyonuna verilen isim olmuştur. Bruce, *The Canon of Scripture*, ss. 43-44.

¹² Sarna, "Biblical Literature: Hebrew Scriptures", *ER*, c. II, ss. 889-890. Septuagint kelimesi ilk olarak Tanakh'ın 'Pentatök' bölümünün İbranice'den Yunanca'ya çevirisini kapsayan bir tercümedir. İlk dönem Yahudi kaynakları, Septuagint dediğinde Pentatök ile bu işi sınırlı tutarken; ikinci yüzyılda Justin Martyr (ö. 165) ile başlatılan Hristiyan kaynakları ise bu konuda Hristiyanlar tarafından kabul edilen kitapların bulunduğu Yunanca çevirinin tamamını kasteder. Dursun Ali Aykıt, "Helenistik Yahudilik ve Septuagint (LXX) Algısı", *Bütün Yönleriyle Yahudilik Sempozyumu*, 18-19 Şubat 2012 (Uluslararası Sempozyum) Dinler Tarihi Araştırmaları VIII, Ankara, 2012, s. 167.

¹³ Bu kitaplar içerisinde Bilgelik kitabı ilk olarak Yunanca kaleme alınmış; Sirak kitabı ise aslen İbranice yazılmasına rağmen Tanakh'ta yer almamıştır. Bruce, *The Canon of Scripture*, ss. 47-48.

¹⁴ Bu 12 peygamberin "küçük" şeklinde adlandırılması, onların büyük peygamberlerden (Yeşaya, Yeremya, Ezeziel) daha az öneme sahip olmasından değil kitaplarının daha kısa olmasındandır. Bruce, *The Canon of Scripture*, s. 29, dipnot 3.

¹⁵ Bruce, *The Canon of Scripture*, ss. 47-48.

¹⁶ Bruce, *The Canon of Scripture*, ss. 70-71.

başta Kartaca olmak üzere Afrika eyaletinde Latince konuşulması ve Kutsal Kitap'ın Latince çevirisine ihtiyaç duyulması etkili olmuştur.¹⁷

Erken dönem Kilise Yeni Ahit kanonunu oluştururken geride herhangi bir kayıt bırakmamış olsa da bazı kriterlerin bulunduğu aşikârdır. Bu kriterlerin başında bir eserin Tanrı'nın sözü olması gelir.¹⁸ Bunu eserin elçiler tarafından apostolik dönemde kaleme alınmış olması takip eder.¹⁹ Son olarak eserin Roma, İskenderiye ve Antakya kiliselerinin genel teamülüne uygun olması, yani onların örf ve adetleriyle uyuşması gerekir.²⁰

Tıpkı Eski Ahit kanonu gibi Yeni Ahit kanonu²¹ da üç aşamada tamamlanmıştır. Birinci aşama Filistinli Hıristiyan tarihçi Hegesippus²² (M.S 170) zamanına kadar gider ve elçilere ait yazıların aşamalı koleksiyonu ve ayrı sirkülasyonu dönemini kapsar. İkinci aşama Roma imparatoru Diocletianus'un (M.S 303) Hıristiyanlara yönelik zulümüyle sona erer. Bu dönem, Kilise'ye ait mevcut literatürün kutsal metinlerden farklılık arz ettiğine işaret eder. Son aşama ise üçüncü Kartaca konsili (M.S 397) ile sınırlandırılır ki bu konsilde Kutsal Kitapların bir kataloğu resmi olarak konseyin otoritesince onaylanmıştır.²³

Yeni Ahit'in sabit bir koleksiyonunu yayımlayan ilk kişi olarak Marcion (ö. M.S 160?) zikredilir. O, Eski Ahit'i tamamen reddettiği gibi;²⁴ Yeni Ahit'in bütün kitaplarını da otantik saymaz. Hatta Yeni Ahit'ten otantik addettiği kitapları da Yahudilerce değiştirildiği gerekçesiyle mevcut haliyle kabul etmez.²⁵ Marcion'un Yeni Ahit listesinde Luka İncili ve Pavlus'un on mektubu yer alır.²⁶ O, Luka İncilini çok sayıda değiştirme ve çıkarma yaparak tekrar düzenlediği gibi,²⁷ Pavlus'un on mektubunu da değiştirmiştir.²⁸

¹⁷ Bruce, *The Canon of Scripture*, s. 83.

¹⁸ Roger T. Beckwith, "The Canon of Scripture", *New Dictionary of Biblical Theology*, Ed. T. Desmond Alexander ve dğr., Inter-Varsity Press, USA, 2000, s. 28.

¹⁹ Örneğin Herma'sın Çobanı apostolik dönemde kaleme alınmadığı için Muratori kanonuna dâhil edilmemiştir. Lee M. McDonald, "Canon", *Encyclopedia of Early Christianity*, Ed. Everett Ferguson, Routledge, Great Britain, 1999, c. I, ss. 208-209. [Bundan sonra *Encyclopedia of Early Christianity* kaynak gösterilirken EEC şeklinde kısaltılacaktır.] Apostolik dönem, İsa'nın göğe yükselişiyle beraber kutsal ruhun havariler üzerine indiği Pentekost gününden (M.S 30) havari Yuhanna'nın ölümüne (M.S 100) kadar geçen yaklaşık 70 senelik süreyi kapsar. Philip Schaff, *History of The Christian Church*, Charles Scribner's Sons, New York, 1907, c. I, s.194.

²⁰ McDonald, "Canon", EEC, c. I, ss. 208-209.

²¹ Yeni Ahit kanonuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Yasın Meral, "Yeni Ahit Kanonu'nun Oluşumu", (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007).

²² Bruce, *The Canon of Scripture*, s. 123.

²³ Julius Lloyd, *The North African Church*, Pott, Young and Co, New York, 1880, s. 48, dipnot 1.

²⁴ Bruce, *The Canon of Scripture*, s. 134.

²⁵ Lloyd, *The North African Church*, ss. 47-48.

²⁶ Brooke Foss Wescott, *A General Survey of the History of the Canon of the New Testament*, Macmillan and Co, London, 1875, s. 310. Marcion'un kanonunda yer alan Pavlus'un Mektupları sırasıyla Galatyalılara Mektup, Korintlilere Birinci ve İkinci Mektuplar, Romalılara Mektup, Selanikilere Birinci ve İkinci Mektuplar, Efeslilere Mektup, Koloselilere Mektup, Filipililere Mektup ve son olarak Filimun'a Mektup şeklindedir. Bruce, *The Canon of Scripture*, ss. 141-142. Pavlus'un Pastoral Mektupları olarak bilinen Timeteos'a yazdığı iki mektup ve Titus'a yazdığı bir mektup ise Marcion tarafından kabul görmemiştir. Bruce M. Metzger, *The Canon of the New Testament Its Origin, Development and Significance*, Clarendon Press, Oxford, 1989, s. 159.

²⁷ Wescott, *A General Survey*, s. 310.

²⁸ Bruce, *The Canon of Scripture*, s. 139.

Yeni Ahit kanonuna dair ikinci liste Muratori²⁹ kanonudur. Bu kanona ait listenin ne zaman hazırlandığı konusunda net bir tarih verilmemekle birlikte genel kanı onun M.S 180-200 tarihleri arasında oluşturulduğu yönündedir.³⁰ Muratori kanonundaki liste günümüzdeki Yeni Ahit koleksiyonuyla benzerlik arz eder. Ancak Muratori listesinde Petrus'un Vahyi ve Süleyman'ın Bilgeliği mevcut iken; Petrus'un Birinci ve İkinci Mektubu, Yakub'un Mektubu, Yuhanna'nın Üçüncü Mektubu ve İbranilere Mektup yer almaz.³¹ O dönemde Muratori'ye ait kanon Roma kilisesinde mevcut olan Yeni Ahit kitaplarının güvenilir en iyi listesi olarak kabul görmüştür.³² Bu listede 22 kitap mevcuttur. Bunlar; Dört İncil, Elçilerin İşleri, Pavlus'un 13 Mektubu,³³ Yuhanna'nın Vahyi, Yahuda'nın Mektubu ve Yuhanna'ya atfedilen iki mektuptur.³⁴ Petrus'un Vahyi ise Kilise tarafından kabul görmemiştir. Yine Roma'da yazılan Hermas'ın Çobanı o dönemde okunma ihtimali olmasına rağmen bu kanona dâhil edilmemiştir. Bunda eserin daha sonraları kaleme alınmış olmasının ve halka dağıtılmamasının etkili olduğu söylenir.³⁵

Tertullian'ın heretik düalist inançlara özellikle Marcion'a karşı bir teoloji geliştirme çabası onun Kutsal Kitap listesini şekillendirmesinde belirleyici olmuştur. Nitekim Marcion, Eski Ahit Tanrısı ile Yeni Ahit Tanrısının aynı Tanrı olmadığını savunarak Yahudi etkisinden uzak bir teoloji anlayışı geliştirmeye çalışmıştır. Bu durum Marcion'un hem Eski Ahit kitaplarını tamamen reddetmesine hem de Yeni Ahit kitaplarını Yahudi etkisinden uzak tutmasına neden olmuştur.³⁶ Tertullian düalist Tanrı anlayışlarını eleştirerek Eski ve Yeni Ahit Tanrısının farklı tanrılar olduğu fikrine karşı çıkmıştır. Heretiklerin Kutsal Kitap'ı kullanma yetkisinin olmadığını belirtmiş ve Marcion'un ana Kilise dışında kendine özgü bir Kutsal Kitap kanonu oluşturmasına karşı fikri mücadele vermiştir. Bu mücadele Tertullian'ın Kutsal Kitap listesini biçimlendirmesine katkı sağlamıştır.

1- Tertullian'ın Kutsal Kitap Kanonu

Yunanca kökenli "kanon" kelimesi Latince yoluyla İngilizceye geçmiştir. Yunanca'da "kanon" kelimesi başlangıçta dosdoğru çubuk, ölçü çubuğu ve yönetimin doğru işlenmesini anlatmak amacıyla norm anlamında; daha sonraları ise kitap

²⁹ Muratori kanonu, İtalyan ilahiyatçı ve tarihçi yazar Lodovico Antonio Muratori (1672-1750) tarafından Milano'daki Ambrosyona Kütüphanesinde keşfedilmiş ve 1740'da basılmıştır. Muratori'nin keşfettiği el yazma metin, Yeni Ahit'in Latince bir listesinden müteşekkil olup yedinci veya sekizinci yüzyıla aittir. Metzger, *The Canon of the New Testament*, ss. 191-192. Bruce, *The Canon of Scripture*, s. 158.

³⁰ Bruce, *The Canon of Scripture*, ss. 158-159.

³¹ McDonald, "Canon", *EEC*, c. I, s. 208.

³² Bruce, *The Canon of Scripture*, ss. 158-159.

³³ Muratori kanonundaki Pavlus'un Mektupları şu sırayı takip eder: Korintlilere Birinci ve İkinci Mektuplar, Efeslilere Mektup, Filipililere Mektup, Koleselilere Mektup, Galatyalılara Mektup, Selaniklilere Birinci ve İkinci Mektuplar, Romalılara Mektup, Filimun'a Mektup, Titus'a Mektup, Timeteos'a Birinci ve İkinci Mektuplar. Bruce, *The Canon of Scripture*, ss. 160-161.

³⁴ Metzger, *The Canon of the New Testament*, s. 150.

³⁵ Bruce, *The Canon of Scripture*, ss. 160-161.

³⁶ Bruce, *The Canon of Scripture*, ss. 135-136.

listelerini ifade etmek için kullanılmıştır.³⁷ Bu kelime Kutsal Kitap kanonunu ifade etmeden önce inanç veya hakikat yasası anlamında kullanılırken;³⁸ dördüncü yüzyılın sonlarında Hıristiyan yazarlarca Tanrı'dan ilham alınarak oluşturulmuş³⁹ otantik Kutsal Kitap listelerini ifade etmek amacıyla kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁰ Hıristiyanlık bağlamında ise "Kilise tarafından Tanrı'nın vahyi olarak kabul gören yazıların listesi" şeklinde tanımlanmıştır.⁴¹

Tertullian⁴² yazıya geçirilmiş haliyle Kutsal Kitap'ın Tanrı'nın sözü olduğuna inanır ve onu güvenilir bir kaynak olarak görür.⁴³ Nitekim kaleme aldığı çalışmalarının hemen her bir bölümünde Kutsal Kitap'ı kaynak olarak kullanır. Bu anlamda o, *The Prescription Against Heretics (Heretiklere Yönelik Talimat)* ile *Against Marcion (Marcion'a Reddiye)*'da sırasıyla Gnostikler ile Marcion'u hedef almış ve Kutsal Kitap'ı kullanma hakkının sadece Hıristiyanlara ait olduğu gerçeğini vurgulayarak heretiklerin Kutsal Kitap'tan konuşmalarına dahi müsaade edilmemesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁴ Tertullian'a göre Kutsal Kitap'ın asıl sahibi Kilisedir. Bu yüzden Kutsal Kitap herhangi birinin fikri anlamda merakını gidermek için kullanılmamalı hatta heretikler tarafından suistimal edilmesine de müsaade edilmemelidir.⁴⁵ Zira heretiklerle Hıristiyanlar arasında ortak bir noktadan söz etmek mümkün değildir.⁴⁶

Tertullian'ın Kutsal Kitap kanonunu anlayabilmek için onun Kutsal Kitap'ın hangi bölümlerini otantik/sahih hangilerini apokrif/uydurma addettiğini ortaya koymamız gerekir. Öncelikle belirtelim ki Tertullian'ın, eserlerinde Kutsal Kitap'ı bol miktarda kullanmış olması hem kutsal metnin kitaplarının çoğunun tedavülde olduğu hem de ikinci ve üçüncü yüzyıl kilise babaları için söz konusu kitapların kullanılabilir olduğu gerçeğini akla getirir. Kaldı ki Tertullian'ın Kutsal Kitap

³⁷ Bu anlamda "kanon" kavramı İskenderiyeli gramerciler tarafından klasik yazarları ve sanatçıların güzide eserlerini listelemek için kullanılmıştır. Kutsal Kitap kanonu olarak kullanımı ise 18. yüzyıldan itibaren. Beckwith, "The Canon of Scripture", s. 27.

³⁸ Bruce, *The Canon of Scripture*, ss. 17-18.

³⁹ David K. Bernard, *A History of Christian Doctrine*, Word Aflame Press, USA, 1995, c. I, ss. 101-102.

⁴⁰ Bunun ilk örneklerine dördüncü yüzyılda Kutsal Kitap'ın tek bir ciltte toplanmasıyla birlikte Vatikan ve Sina kodekslerinde rastlanır. Beckwith, "The Canon of Scripture", s. 28. Bu anlamda "kanon" kelimesi ilk kez İskenderiye piskoposu Athanasius (ö. M.S 373) tarafından miladi 367 senesinde kullanılmıştır. Bruce, *The Canon of Scripture*, s. 17. Athanasius, günümüz Katolik ve Protestan kiliselerinde kullanılan yirmi yedi kitaptan oluşan Yeni Ahit kanonunu oluşturmuştur. McDonald, "Canon", *EEC*, c. I, s. 208.

⁴¹ Bruce, *The Canon of Scripture*, s. 17.

⁴² Tertullian, (M.S 160? - 225?) Kuzey Afrika asıllı bir Pagan olup Kartaca'da hukuk ve retorik alanında eğitim almış; muhtemelen M.S 197'de yaklaşık olarak kırk yaşlarında iken Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Anthony C. Thiselton, *Hermeneutics: An Introduction*, Wm. B. Eerdmans Publishing Co, USA, 2009, ss. 100-101.

⁴³ Gerald Bray, "Tertullian", *Shapers of Christian Orthodoxy: Engaging with Early and Medieval Theologians*, Ed. Bradley G. Green, InterVarsity Press, USA, 2010, s. 66.

⁴⁴ Tertullian, "The Prescription Against Heretics", *Ante-Nicene Fathers*, Ed. Alexander Roberts ve dğr., The Christian Literature Publishing Company, Buffalo, 1885, c. III, ss. 250-251. [Bundan sonra *Ante-Nicene Fathers*'a referans yapılırken ANF şeklinde kısaltma yapılacaktır.]

⁴⁵ Gnostikler kendi öğretilerinin Kutsal Kitap kıssalarının biricik yorumu olduğunu iddia ederler. Onların bu iddialarına karşılık Tertullian, inanç yasası noktasında sadece ortodoksinin Kutsal Kitap'a müracaat edebileceğini ileri sürer. Ayrıca heresiliğin ortodoksluktan daha sonra ortaya çıktığını ve herhangi bir önceliğinin olmadığını belirtir. Tertullian, "The Prescription Against Heretics", *ANF*, c. III, ss. 261-262. Thiselton, *Hermeneutics*, s. 101.

⁴⁶ Tertullian, "The Prescription Against Heretics", *ANF*, c. III, ss. 250-251, 261.

kanonu önceki dönemden çok farklı değildir. Onun kendisinden önceki kanon anlayışına getirdiği yenilik, Kutsal Kitap'ın otoritesine hukuki bir yapı kazandırmasıdır. Nitekim Tertullian, Eski ve Yeni Ahit kavramlarını ifade etmek amacıyla⁴⁷ Roma hukukundan ödünç alınan Latince "*Instrumentum*" ve "*Testamentum*"⁴⁸ kelimelerini kullanmıştır.⁴⁹ O, genel olarak apokrif ve deuterakanonik kitaplar da dâhil Eski ve Yeni Ahit kitaplarının çoğundan alıntı yapmıştır. Eski Ahit'le ilgili olarak herhangi bir liste sunmamasına rağmen, onun hangi kitapları içerdiğini bildiği izlenimini verir. Tertullian Eski Ahit kitaplarından sadece Rut, Ovadya, I. Tarihler, Ester, II. Makabeler kitaplarından yararlanmamıştır.⁵⁰ Tertullian'ın Eski Ahit'i, Septuagint ile benzerlik arz etmekle beraber o, Enok⁵¹ kitabından da alıntı yapmıştır.⁵² Üstelik Kutsal Kitap'ın İbranice⁵³ ve Latince versiyonunda Enok kitabının yer almadığının farkındadır. Herhangi biri için Nuh tufanından önce yazılmış bir eserin varlığından söz etmek mümkün gözükmemesine rağmen Tertullian, Nuh'un Enok kitabını ezberinden tekrar yazmış olabileceğini düşünerek bu kitabı otantik kabul etmiştir.⁵⁴ Yine onun bu kitabı otantik kabul etmesinde Enok'un tufan öncesi gerçek bir peygamber olduğu inancı da etkili olmuştur.⁵⁵ Hatta o, Enok kitabı gibi Yahudi Kutsal Kitaplarına dair her dokümanın Ezra tarafından tekrar yazıldığına inanır.⁵⁶ Tertullian, Enok kitabı gibi, Bilgelik kitabını Süleyman'ın özgün bir çalışması olarak görür. Aynı şekilde Yeremya'nın Mektubunu ve Daniel ile Yudit'i otantik kabul eder.⁵⁷

Tertullian'ın Yeni Ahit kanonuna gelince öncelikle belirtelim ki ikinci yüzyılın sonlarında Yeni Ahit kitaplarının bütün kiliselerde yaygınlık kazandığına dair çok miktarda delil mevcuttur. Tertullian'ın çağdaşları olarak bilinen Ireneaus (ö. M.S 202) Fransa'nın Lyon şehrinde, Clement (ö. M.S 217?) ise İskenderiye'de kutsal metinlerin otantikliğini koruduğu konusunda hemfikirdirler. Nitekim o dönemlerde

⁴⁷ Tertullian, "Against Marcion", *ANF*, c. III, ss. 345-346. Bruce, *The Canon of Scripture*, s. 19.

⁴⁸ *Instrumentum*; yazılı sözleşme veya anlaşma bazen de halk dokümanı/belgesi anlamına gelir. *Testamentum* ise, bir kişinin son vasiyeti anlamında kullanılsa da sözleşme veya anlaşma demektir. Metzger, *The Canon of the New Testament*, s. 159.

⁴⁹ Metzger, *The Canon of the New Testament*, s. 159. Yeni Ahit'i oluşturan kitapların Kutsal Kitap olarak ilk kez resmen tanınması Ireneaus (ö. M.S 202?) tarafından milattan sonra 180'de gerçekleşmiştir. O, ilk kez "Eski Ahit" ve "Yeni Ahit" tabirlerini, İbranice Kutsal Kitap'ı (Tanakh'ı) Hıristiyan kutsal metinlerinden ayırt etmek için kullanmıştır. McDonald, "Canon", *EEC*, c. I, s. 207.

⁵⁰ Dunn, *Tertullian The Early Church Fathers*, Routledge, London and New York, 2004, s. 13.

⁵¹ Tertullian, "On the Apparel of Women", *ANF*, c. IV, ss. 15-16.

⁵² Bruce, *The Canon of Scripture*, s. 84.

⁵³ Bruce, Mesih'le ilgili bilgiler içermesinden dolayı Enok kitabının Yahudilerce reddedilme riski taşıdığını ileri sürer. Bruce, *The Canon of Scripture*, s. 86.

⁵⁴ Tertullian, "On the Apparel of Women", *ANF*, c. IV, ss. 15-16; "On Idolatry", *ANF*, c. III, ss. 62-64. Dunn, s. 13. Septuagint'te Enok kitabının tamamını bulmak mümkün değildir. Bu kitabın sadece üçte birlik bölümünün Yunanca'sı varlığını koruyabilmiştir. Hıristiyan âleminde bu kitabı Etiyopya kilisesi kanonik saydığı için kitabın sadece Etiyopyacası mevcuttur. Erken dönem kilise babalarının çoğu Enok kitabına kuşkuyla yaklaşmalarına rağmen kitap, Tertullian tarafından kabul görmüş ve Eski Ahit kitapları içerisinde yerini almıştır. Bruce, *The Canon of Scripture*, ss. 84-85.

⁵⁵ Tertullian, "On the Apparel of Women", *ANF*, c. IV, ss. 15-16. Bu anlamda Yahuda 1/14'te Enok'un "Âdem'den yedi kuşak sonra peygamberlik yaptığı" nakledilir. Ancak Yahuda'nın Mektubu da otantikliği şüpheli olduğu için Yeni Ahit'e dâhil edilmemiştir. Bruce, *The Canon of Scripture*, ss. 84-85, 182.

⁵⁶ Tertullian, "On the Apparel of Women", *ANF*, c. IV, s. 16.

⁵⁷ Bruce, *The Canon of Scripture*, ss. 84-85.

Yeni Ahit'i oluşturan yirmi yedi kitap içerisinde yirmisi otantik olarak değer görmektedir.⁵⁸ Kilise'nin henüz üzerinde anlaşmaya varamadığı kitaplar içerisinde ise İbranilere Mektup, Yakub'un Mektubu, Petrus'un İkinci Mektubu, Yuhanna'nın İkinci ve Üçüncü Mektubu, Yahuda'nın Mektubu ve Vahiy kitabı bulunmaktaydı. Bunların dışında nadiren alıntı yapılan kitaplara- Barnabas ve Clement'in Mektubu ile Hermas'ın Çobanı- rastlamak mümkün olsa da sonuçta bu kitaplar da kanona dâhil edilmemiştir.⁵⁹

Tertullian, Yeni Ahit listesinde hangi kitapların yer aldığını açık bir şekilde zikretme de onun Yeni Ahit kanonunda Dört İncil, Elçilerin İşleri, Pavlus'un on üç Mektubu, Petrus'un Birinci Mektubu, Yuhanna'nın Birinci Mektubu, Havari Yuhanna'ya atfedilen Vahiy kitabı ve Yahuda'nın Mektubu bulunur.⁶⁰ Yakub'un Mektubu⁶¹ ile Petrus'un İkinci Mektubundan⁶² ise birkaç alıntı yapmıştır. Ancak Yuhanna'nın İkinci ve Üçüncü Mektubundan yararlanmamıştır. Wescott, Tertullian'ın ismi zikredilen bu mektuplara aşina olmadığını savunur.⁶³ Metzger ise Tertullian'ın Yuhanna'nın İkinci ve Üçüncü Mektubuna dair yeterli bilgisi bulunmadığını ve mektupların çok fazla teolojik öneme sahip olmadığı için Tertullian tarafından değer görmediğini söyler.⁶⁴

Tertullian'ın, İbranilere Mektup konusundaki genel kanaati bu kitabın önemli olduğu ve elçilere ait kitaplar içerisinde mütalaa edilebileceği yönünde olmasına rağmen o, bu kitabı otantik saymaz ve Yeni Ahit kitapları içerisine dâhil etmez.⁶⁵ Bununla birlikte İbranilere Mektubu, Barnabas'ın çalışması olarak kabul eder ve kendisini haklı çıkarmak için Barnabas'ın, Pavlus'un arkadaşı olduğunu söyler. Ayrıca Pavlus'un Barnabas'ın yerine atandığını ve İbranilere Mektubu da

⁵⁸ Lloyd, *The North African Church*, s. 50. Bernard ise Tertullian öncesi Hıristiyan yazarların Pavlus'un Filimun'a Mektubu, Yuhanna'nın İkinci ve Üçüncü Mektubu ile Yahuda'nın Mektubu dışında Yeni Ahit kitaplarının 23'ünden alıntı yaptıklarını belirtir. Ancak ikinci yüzyılın sonlarına doğru Ireneus bu kitaplardan Pavlus'un Filimun'a Mektubu ile Yuhanna'nın Üçüncü Mektubu dışında Yeni Ahit kitaplarının tamamına işaret etmiştir. Bernard, *A History of Christian Doctrine*, c. I, s. 106. Ayrıca bkz. Şaban Kuzgun, *Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri*, Fazilet Neşriyat, İstanbul, 2008, s. 124-125.

⁵⁹ Lloyd, *The North African Church*, s. 50.

⁶⁰ Bruce, *The Canon of Scripture*, s. 182.

⁶¹ Yakub'un Mektubu ikinci yüzyılda Kutsal Kitap'ın Süryanice versiyonunda mevcuttur. Bu mektup, üçüncü yüzyılda Kutsal Kitap'ın Yunanca listesi içerisinde varlığını korumakla beraber, mektubun dördüncü yüzyıla kadar Latince versiyonda yer almadığı görülür. Jerome Yakub'un Mektubunun zamanla değer kazandığını belirtirken; kilise tarihçisi Eusebius (ö. M.S 339?) bu mektubun Hermas'ın Çobanı ve Barnabas'ın Mektubu ile birlikte değerlendirilebileceğini ifade eder. John Henry Cardinal Newman, *An Essay on the Development of Christian Doctrine*, Longmans, Green and Co, London, 1914, s. 124. Tertullian'ın Yakub'un Mektubuna dair yaptığı alıntılar için bkz. Tertullian, "The Chaplet", *ANF*, c. III, s. 102, dipnot 6; "An Answer to the Jews", *ANF*, c. III, s. 152, dipnot 13; "On Prayer", *ANF*, c. III, s. 684, dipnot 7.

⁶² Tertullian, "An Answer to the Jews", *ANF*, c. III, s. 153, dipnot 5, 11; "The Prescription Against Heretics", *ANF*, c. III, s. 243, dipnot 3; s. 262, dipnot 11.

⁶³ Wescott, *A General Survey*, s. 369, dipnot 3.

⁶⁴ Metzger, *The Canon of the New Testament*, s. 160.

⁶⁵ İskenderiye kilise babaları apostolik saydıkları için İbranilere Mektuba kanonlarında yer verirler. Erken dönem Latin kilise babaları ise bu eseri Yeni Ahit kanonuna dahil etmezler. Bu mektubun öğretileri Montanizmin katı ahlak öğretisini desteklemeye yatkın olmakla beraber, bu mektubu Tertullian eserlerinde - bir yer hariç- kullanmamıştır. Zira ona göre bu mektup konum olarak Hermas'ın Çobanı'ndan üstün olmakla beraber Elçilerin Mektuplarından daha aşağıdadır. Tertullian, "On Modesty", *ANF*, c. IV, ss. 97-98. Wescott, *A General Survey*, s. 367.

Hermas'ın Çobanı'ndan daha yaygın bir şekilde kabul gördüğünü ileri sürer.⁶⁶ Ne var ki Hermas'ın Çobanı da o dönemlerde Kilise tarafından yaygın bir şekilde rağbet görmesine rağmen, Tertullian tarafından kabul görmemiştir.⁶⁷ Bunda hem Tertullian'ın hayatının sonlarına doğru katı bir ahlak anlayışına sahip Montanizm grubuna dâhil olması; hem de söz konusu eserin esnek bir ahlaki öğreti telkin etmesi etkili olmuştur.⁶⁸ Bu noktada Metzger, Hermas'ın eseriyle ilgili olarak Tertullian'ın fikirlerinde zaman içerisinde değişmeler gözlemlendiğini söyler. Zira Tertullian erken dönem eserlerinde Hermas'ın Çobanı'na karşı olumlu bir tablo ortaya koyarken,⁶⁹ Montanist olduğu dönemde söz konusu kitabın ilk dönem konseylerde apokrif olarak değer gördüğü açıklamasını yapar.⁷⁰ Öte yandan Kilise tarafından apokrif kabul edilen Pavlus ve Tekla'nın İşleri de kadınların vaftizlik görevini icra etmelerine ve kilisede ders vermelerine müsaade ettiği için Tertullian tarafından otantik sayılmamıştır.⁷¹

Tertullian Dört İncili kanonik kabul eder. Ancak havari olmalarından dolayı Matta ile Yuhanna İncilini, Markos ve Luka İncilinden daha üstün tutar. Hatta bu anlamda o, Luka İncilini apostolik addettiği için Marcion'u eleştirir.⁷² Nitekim Marcion, Luka İncili dışında kalan diğer İncillerin kusurlu olduğunu düşünerek onları apokrif saymıştır.⁷³ Bununla da yetinmeyerek onların konumlarını zayıflatmak amacıyla epeyce bir çaba sarf etmiştir. Bu anlamda o, söz konusu İncillerin konumlarını sorgulamakla kalmamış; aynı zamanda onların yayınlanmasının Pavlus tarafından da ayıplandığını dile getirmiştir.⁷⁴ Dolayısıyla Marcion'un izlediği bu yöntemden hareketle Tertullian İncillerin konumlarını tanımlarken asıl ölçüt olarak havarilerle ilgili olup olmasını göz önünde bulundurmıştır.⁷⁵

Tertullian'ın Yeni Ahit kanonunun gelişimini anlayabilmek için onun Marcion tarafından oluşturulan kanona karşı mücadelesini de göz önünde bulundurmak gerekir.⁷⁶ Zira Tertullian, Elçilerin İşleri kitabını kanonuna dâhil etmediği⁷⁷ ve Pavlus'un kariyerine dair çok fazla bilgi sahibi olmadığı için Marcion'u eleştirir.⁷⁸ Nitekim Marcion, Pavlus'un bütün mektuplarını otantik kabul etmez. Bu yüzden Tertullian, Marcion'a karşı Pavlus'un Mektuplarını tek tek savunur.⁷⁹ Ayrıca Pavlus'un Titus'a yazdığı mektup ile Timeteos'a yazdığı iki mektubun Marcion

⁶⁶ Tertullian, "On Modesty", ANF, c. IV, ss. 97-98. Bruce, *The Canon of Scripture*, s. 183.

⁶⁷ Tertullian, "On Modesty", ANF, c. IV, ss. 84-85.

⁶⁸ Bruce, *The Canon of Scripture*, s. 183.

⁶⁹ Tertullian, "On Prayer", ANF, c. III, s. 687.

⁷⁰ Tertullian, "On Modesty", ANF, c. IV, s. 85. Metzger, *The Canon of the New Testament*, ss. 159-160.

⁷¹ Tertullian, "On Baptism", ANF, c. III, s. 677.

⁷² Tertullian, "Against Marcion", ANF, c. III, ss. 347-348.

⁷³ Wescott, *A General Survey*, ss. 312-313.

⁷⁴ Tertullian, "Against Marcion", ANF, c. III, s. 348. Wescott, *A General Survey*, s. 313, dipnot 1.

⁷⁵ Tertullian, "The Prescription Against Heretics", ANF, c. III, s. 258.

⁷⁶ Metzger, *The Canon of the New Testament*, s. 157.

⁷⁷ Elçilerin İşleri kitabı Luka tarafından yazılmasına rağmen, Marcion bu kitabı Yeni Ahit kanonuna dâhil etmemiştir. Bu durum Tertullian tarafından eleştiri konusu yapılmıştır. Tertullian, "Against Marcion", ANF, c. III, s. 430, dipnot 21.

⁷⁸ Tertullian, "Against Marcion", ANF, c. III, ss. 429-430.

⁷⁹ Tertullian, "Against Marcion", ANF, c. III, ss. 431-432.

tarafından kabul görmemesini de şaşkınlıkla karşılar.⁸⁰ Hatta Marcion'un kanonuna dâhil ettiği kitapların metinlerinde değiştirme yaptığını düşünür.⁸¹

Sonuç olarak diyebiliriz ki Tertullian, Petrus'un İkinci Mektubu, Yakub'un Mektubu- her ne kadar bu iki kitaptan birkaç alıntı yapmış olsa bile- ve Yuhanna'nın İkinci ile Üçüncü Mektupları dışında Yeni Ahit kitaplarının tamamına atıfta bulunmuştur.⁸²

2- Tertullian'ın Kutsal Kitap'ın Hangi Versiyonunu Kullandığı Meselesi

Her dindar Yahudi gibi, İsa Mesih de Eski Ahit'in İbranice metnini Tanrı'nın sözü olarak kabul etmiş, öğretilerinde ve münakaşalarında ondan yararlanmıştır. Onun bu uygulaması kendisinden sonra gelen Hıristiyan vaiz ve öğretmenler tarafından aynen muhafaza edilmiştir.⁸³ Nitekim İsa'nın mesajı başlangıçta şifahi olarak yayılmış, birinci yüzyılın son otuz yılında yazıya geçirilmeye, aynı zamanda Pavlus'un Mektupları da toplantılarda okunmaya başlanmıştır. Ancak değişik yerlerde farklı metinler okunması ve erken dönem Kilise'nin kendi içerisinde önemli ölçüde çeşitlilik arz etmesi gibi etkenlerden dolayı hangi metin/metinlerin ayrıcalıklı olacağı meselesi üzerinde anlaşma sağlanamamıştır.⁸⁴ Dahası İsa'nın kendisi Aramice konuşmuş olmasına rağmen, Yeni Ahit dokümanlarının tamamı Yunanca kompoze edilmiştir. Nitekim ikinci yüzyılın başlarında Hıristiyanlığın yayılması, beraberinde Yunanca metnin diğer dillere tercümesini gerekli kılmıştır.⁸⁵ Roma'nın sınırlarını genişletmesiyle beraber Latince, önce İtalya'da ardından Batı Avrupa'nın güney bölgeleri ile Afrika'nın Akdeniz kıyılarında ilerleme kaydetmiştir. Hatta üçüncü yüzyıla kadar Roma'da, kilisenin kültürel dili olarak Yunanca varlığını devam ettirirken; Latince Afrika toplumlarında çok yaygın bir dil olmuştur. Dördüncü yüzyılın sonlarında (M.S 382'de) Papa Damasus'un görevlendirmesiyle Aziz Jerome, Yeni Ahit'in de içerisinde bulunduğu Kutsal Kitap'ı Latince'ye çevirmiştir. Ancak Jerome'nin *Vulgate*'si öncesinde Eski Ahit'in Septuagint'e dayanan ve "Old Latin/Vetus Latina" (Eski Latince) olarak bilinen Latince birçok çevirisi mevcuttur.⁸⁶ Yine Yeni Ahit'in bütün kitapları olmamakla beraber ikinci yüzyılın sonlarında Latince kaleme alınmış el yazmalarından bahsedilir.⁸⁷ Bununla birlikte Eski Latince diye bilinen çevirilerden hiç birisi Yeni Ahit'in bütün kitaplarını içermemektedir.⁸⁸ Üstelik O'Malley, Kuzey Afrika kiliselerinde Kutsal Kitap'ın -

⁸⁰ Metzger, *The Canon of the New Testament*, s. 159.

⁸¹ Wescott, *A General Survey*, ss. 310-311.

⁸² Metzger, *The Canon of the New Testament*, s. 160.

⁸³ Metzger, *The Canon of the New Testament*, s. 2.

⁸⁴ Dale C. Allison, "Biblical Literature: New Testament", *ER*, c. II, s. 905.

⁸⁵ Yeni Ahit'in farklı dillere çevirileri için bkz. Allison, "Biblical Literature: New Testament", *ER*, c. II, s. 922.

⁸⁶ Sarna, "Biblical Literature: Hebrew Scriptures", *ER*, c. II, ss. 892-893.

⁸⁷ O'Malley, M.S 180'de Latince kaleme alınan Sicilyalı Şehitlerin İşleri kitabından hareketle şehitlerin Pavlus'un Mektuplarına ve büyük olasılıkla İncillere de sahip olduğu izlenimi taşıdığını belirtir. T. P. O'Malley, *Tertullian and the Bible Language-Imagery- Exegesis*, Dekker, Nijmegen, 1967, s. 2.

⁸⁸ Allison, "Biblical Literature: New Testament", *ER*, c. II, s. 922. Westcott, Eski Latince versiyonun Muratori'ye ait fragmanla uyuştuğunu belirtir. Zira bu liste Muratori kanonu gibi Dört İncil, Elçilerin İşleri, Pavlus'un 13 Mektubu, Yuhanna'nın İki Mektubu, Petrus'un Birinci Mektubu, Yahuda'nın Mektubu ve Vahiy kitabını içerir. Wescott, *A General Survey*, ss. 254-255, 349.

tamamı olmamakla beraber- bir bölümünün Latince çevirisinin mevcut olduğunu söyler.⁸⁹ Görüldüğü gibi Tertullian döneminde Kutsal Kitap'ın farklı dillerde çevirisinden söz edilebileceği gibi; aynı dilde farklı çevirilerinin de mevcut olduğu söylenebilir.

Tertullian'ın Kutsal Kitap'ın hangi çevirisini kullandığı meselesi tartışmalıdır. Aynı şekilde Kutsal Kitap'ı Yunanca'sından Latince'ye kendisinin tercüme edip etmediği ya da mevcut Latince çeviriden istifade edip etmediği de netlik kazanmamıştır. Tertullian'ın eserlerinde Tanakh'ın dili olan İbranice'yi bildiğine dair imalar yer alsın⁹⁰ ve bazı araştırmacılar onun İbranice'yi öğrendiğini iddia etseler⁹¹ de genel kanaat onun İbranice çeviriyi kullanmadığı yönündedir. Onun yaptığı alıntıların İbranice çeviriye benzememesi de bu görüşü destekler. Tertullian, İbranice'nin aksine iyi derecede Yunanca bilmektedir.⁹² Bu görüşü destekler mahiyette Bray, Tertullian'ın ansiklopedik bir Kutsal Kitap bilgisine sahip olduğunu ve Kutsal Kitap'ı Yunanca'sından okumuş olması gerektiğini iddia eder.⁹³ Bazı araştırmacılar ise, Tertullian'ın Septuagint'ten kullandığı ifadelerin orjinaline benzemediği tezini savunurlar. Bu tez ise, Semler'in (ö. M.S 1791) görüşünü doğrulamakta ve Tertullian'ın genellikle ikinci yüzyılda Afrika kiliselerinde mevcut olan Latince versiyon/versiyonlardan alıntı yaptığı görüşünü desteklemektedir.⁹⁴ Bu noktada Kaye, Semler'den alıntı yaparak Tertullian'ın kendi eserlerinde Yeni Ahit kitaplarından yaptığı alıntılarının o dönemde mevcut olan Latince bir çeviriden alıntulandığına işaret ettiğini belirtir.⁹⁵ Ancak onun yaptığı bu alıntılar kendisinden otuz veya kırk yıl sonra, halefi Cyprian (ö. M.S 258) tarafından kullanılan Latince versiyondan ve Jerome'nin Latince çevirisi olan Vulgate'den farklılık arz eder.⁹⁶ Tertullian'ın yaptığı alıntılar Cyprian'ın çevirisiyle karşılaştırıldığında üçüncü yüzyılın yarısından önce Kuzey Afrika'da Kutsal Kitap'ın çok sayıda Latince versiyonu bulunduğu ve bu versiyonların Jerome'nin Vulgate'sinden bağımsız olduğu söylenebilir.⁹⁷ Tertullian'ın Kutsal Kitap anlayışına dair çalışma yapan O'Malley, Tertullian'ın Eski Latince geleneğini kullandığını ifade etmekle beraber, onun eserlerinde Afrika ve Avrupa karışımı bir kelime olduğunu sözlerine ekler.⁹⁸

Buraya kadar anlatılanlardan hareketle Tertullian'ın Kutsal Kitap'ın hem Yunanca hem de Latince çevirisinden/çevirilerinden istifade ettiğini söyleyebiliriz. Nitekim bizim bu çıkarımımızı destekler mahiyette araştırmacılardan bazıları

⁸⁹ O'Malley, *Tertullian and the Bible*, ss. 2-3.

⁹⁰ Tertullian, "An Answer to the Jews", *ANF*, c. III, s. 161; "Against Marcion", *ANF*, c. III, s. 415, dipnot 19; "Against Praxeas", *ANF*, c. III, s. 600.

⁹¹ John Kaye, *The Ecclesiastical History of the Second and Third Centuries Illustrated from the Writings of Tertullian*, Francis&John Rivington, London, 1845, s. 61, dipnot 1.

⁹² Cox, "Introductory Note", *ANF*, c. III, s. 7.

⁹³ Bray, "Tertullian", s. 66.

⁹⁴ Cox, "Introductory Note", *ANF*, c. III, s. 7.

⁹⁵ Kaye, *The Ecclesiastical History*, s. 106, dipnot 2. Dunn, *Tertullian*, s. 13.

⁹⁶ Stuart A. Donaldson, *Church Life and Thought in North Africa A.D 200*, Cambridge University Press, London, 1909, ss. 179-180. Dunn, üçüncü yüzyılın ortalarında Cyprian'ın Kartaca'da, Novatian'ın (ö. M.S 258) ise Roma'da Kutsal Kitap'ın en iyi şekilde oluşturulmuş Latince versiyonlarını kullandıklarını belirtir. Dunn, *Tertullian*, s. 13.

⁹⁷ Donaldson, *Church Life and Thought*, ss. 181-182.

⁹⁸ O'Malley, *Tertullian and the Bible*, s. 1.

Tertullian'ın Yunanca, bazıları da Latince versiyondan yararlandığı tezini ileri sürmüşlerdir. Onun Yunanca çeviriyi kullandığı tezini savunanlardan Cox'a göre Tertullian genel olarak Septuagint'ten ve Yeni Ahi'tin Yunanca nüshalarından yararlanmıştı.⁹⁹ Aynı şekilde 1930'larda Tertullian'ın İncilleri kullanıp kullanmadığı meselesini araştıran Aalders de birkaç Eski Latince versiyonuyla beraber Tertullian'ın Luka İncilinden yaptığı 121 alıntının karşılaştırmasını yapmış ve onun metninin Eski Latince versiyondan oldukça farklı olduğu sonucuna varmıştır. Bununla beraber Aalders, Tertullian'ın Yunanca kelime düzenine dayanan Eski Latince versiyona bağlı kalmayıp bazen bu versiyonu doğruladığını bazen de ona katkıda bulunduğunu belirtmiştir. Tertullian'ın Latince versiyonu kullandığı tezini savunanların başında Barnes gelir. O, Tertullian'ın Kutsal Kitap'ın Latince versiyonunu kullandığı tezini savunur.¹⁰⁰ Günümüzde kabul gören yaygın kanı da Tertullian'ın en azından kendisine yardımcı olmak amacıyla Latince bir Kutsal Kitap'a sahip olduğu yönündedir.¹⁰¹

Öte yandan Tertullian, Marcion'un otantik kabul ettiği tek İncil olan Luka İncili versiyonunu Marcion'un görüşlerini çürütmek için kendisine karşı kullanmıştır.¹⁰² Bu noktada şu sorular yöneltilebilir: Tertullian, Marcion'un Yunanca İnciliyle tanışma imkânı bulmuş mudur? Şayet bulmuşsa onu kendi çevirisi yapmış mıdır? Yoksa Marcion'un Luka İncilinin Latince versiyonuna sahip olmuş mudur? Bu sorularla ilgili olarak araştırmacılardan bazılarının görüşü Tertullian'ın Marcion'un Latince İnciline aşina olduğu ve muhtemelen Roma'da iken onu kendi çevirisi yaptığı yönündedir.¹⁰³ Ancak araştırmacılardan bazısına göre Tertullian, Luka İncilinin Latince versiyonuna sahip olmuş olsa bile, Marcion'un Yunanca versiyonundan doğrudan yararlanmıştı. Ayrıca Kutsal Kitap'ın Latince versiyonu ortaya çıktığında- her ne kadar tamamı olmasa da- Tertullian bu versiyondan da yararlanmıştı.¹⁰⁴

3- Tertullian ve Kutsal Kitap Hermenötiği

Hermenötik, genel anlamda bir metni ne şekilde okuduğumuzu, anladığımızı ve ele aldığımızı inceler. Kutsal Kitap hermenötiği ise, daha özel anlamıyla kutsal bir metni nasıl okuduğumuzu, anladığımızı ve hermenötiği Kutsal Kitap metnine nasıl uyarladığımızı sorgular.¹⁰⁵ Kilise babaları döneminde özellikle

⁹⁹ Cox, "Introductory Note", ANF, c. III, s. 56.

¹⁰⁰ Timothy David Barnes, *Tertullian A Historical and Literary Study*, Clarendon Press, Oxford, 1971, s. 277. Dunn, *Tertullian*, s. 14.

¹⁰¹ S. L. Greenslade, *Early Latin Theology Selections from Tertullian, Cyprian, Ambrose and Jerome*, The Westminster Press, Philadelphia, 1956, s. 23.

¹⁰² Tertullian, "Against Marcion", ANF, c. III, s. 351.

¹⁰³ Zira Tertullian, Marcion'un Luka İncili versiyonu 6/22'deki Latince "eicere" (kovmak) kelimesi yerine Luka İncili 11/19'da Latince "expellere" (kovmak) kavramını kullanmıştır. Tertullian, "Against Marcion", ANF, c. III, ss. 367, 393. A. J. B. Higgins, "The Latin Text of Luke in Marcion and Tertullian", *Vigiliae Christianae*, 1951, sayı: 5, s. 17.

¹⁰⁴ Dunn, *Tertullian*, ss. 13-14.

¹⁰⁵ Hermenötik, 19. yüzyılın ilk dönemlerinden itibaren bilhassa Friedrich Schleiermacher (ö. M.S 1834)'ın *Hermeneutics and Criticism and Other Writings* isimli çalışmasını takip etmiş ve birden fazla disiplini ilgilendirir bir hal almıştır. Thiselton, *Hermeneutics*, ss. 1-2.

M.S 500'lere kadar, yine reformasyon döneminden 19. yüzyılın ilk dönemlerine kadar hermenötik sistemli bir şekilde "Kutsal Kitap'ı yorumlama kuralı olarak" tanımlanmış; yazarların ekseriyeti de hermenötüğü yorumla (*exegesis*) bir tutmuştur.¹⁰⁶

Tertullian Kutsal Kitap'ı oluşturan kitaplarla ilgili yorum niteliğinde herhangi bir eser kaleme almamasına rağmen, Kutsal Kitap'la ilgili birtakım ilkeler geliştirmiştir. O, özellikle Gnostikleri hedef aldığı *The Prescription of Against Heretics* (Heretiklere Yönelik Talimat) ve düalist görüşleriyle bilinen Marcion'un görüşlerini çürütmeye çalıştığı *Against Marcion* (Marcion'a Reddiye)'da heretiklerin Kutsal Kitap'ı kötüye kullanmalarını engellemek için fikri anlamda mücadele etmiştir.¹⁰⁷ Bu anlamda herhangi birinin, merakını gidermek için Kutsal Kitap'ı okuyabileceği fikrini reddetmiş ve Kutsal Kitap'ı kullanma hakkının heretiklere değil, Kilise'ye ait olduğu tezini savunmuştur. Zira heretikler sadece Kutsal Kitap metnini değiştirmekle kalmamışlar; aynı zamanda metnin anlamını da kendi inançları doğrultusunda uyarlamışlardır. Bu yüzden Hıristiyan inanlısı Kutsal Kitap'ın herhangi bir bölümünü heretiklerle tartışmamalıdır. Varsayalım ki tartışmaya girmiş olsunkar bu takdirde her iki grup kendi yorumunun doğru olduğunu iddia etmeye kalkışacaktır. Bu durumda ise, bu iki grubun dışında kalan üçüncü bir grup ortodoksi görüşü heterodoksi olandan ayırt edemeyecektir.¹⁰⁸

Tertullian, Kutsal Kitap'ın doğruluğunu iman ikrarıyla uyuşmasına bağlar. Bu nedenle Kutsal Kitap'ın sahih yorumu da iman ikrarına uygun olmalıdır. Bununla o, Hıristiyan imanını ikrarının sözlü olarak ifade edilmesini kasteder. Nitekim Tertullian'a göre iman ikrarı, yazılı kayıtlardan daha önce olduğu için iman ikrarının sözlü olarak ifade edilmesi Kutsal Kitap tarafından değer gören bir kriter olmuştur.¹⁰⁹ Dolayısıyla söz konusu iman ikrarını elinde bulunduran ve onu başkalarına aktaranlar gerçek Kutsal Kitap'a sahip olanlardır. Bu anlamda Tertullian, geleneğin Kutsal Kitap'a olan üstünlüğünü savunmuştur. Çünkü ona göre Kutsal Kitap, geleneğin kaydından ibarettir. Heretiklerin Kutsal Kitap olarak iddia ettikleri şey ise, kendilerinin yeni ortaya çıkmış fikirlerinin kaydından başka bir şey değildir.¹¹⁰ Bu anlamda O'Malley, Tertullian'ın eserlerinde iman ikrarının Kutsal Kitap'tan daha önemli olduğunu belirtir.¹¹¹ Aynı şekilde G.T Armstrong ve Waszink, Tertullian'ın Kutsal Kitap yorumunun iman ikrarıyla bağdaşması gerektiğini söyler.¹¹² Flesseman-van Leer, Tertullian'ın başlangıçta Kutsal Kitap metnini temel olarak iman ikrarına göre yorumladığını; ancak daha sonra bu yorumu Kutsal Kitap'ın bütünlüğü içerisinde açıkladığını dile getirir.¹¹³ Tilley ise Tertullian'ın Kutsal Kitap metnini

¹⁰⁶ Thiselton, *Hermeneutics*, ss. 1-2.

¹⁰⁷ Tertullian, "Against Marcion", *ANF*, c. III, ss. 297, 438-440. Thiselton, *Hermeneutics*, s. 101.

¹⁰⁸ Tertullian, "The Prescription Against Heretics", *ANF*, c. III, ss. 250-251. Genellikle egemen yaygın din anlayışları için ortodoksi; bunun dışında kalan görüş ve akımlar için heterodoksi kavramları kullanılır. Bkz. Şinasi Gündüz, "Dinlerde Ayrılık ve Çatışma: Ortodoksi-Heresi Kavgası", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, sayı: 9, s. 10.

¹⁰⁹ Tertullian, "The Prescription Against Heretics", *ANF*, c. III, ss. 251-252, 261.

¹¹⁰ Tertullian, "The Prescription Against Heretics", *ANF*, c. III, ss. 261-262.

¹¹¹ O'Malley, *Tertullian and the Bible*, s. 132.

¹¹² J. H. Waszink, "Tertullian's Principles and Methods of Exegesis", *Early Christian Literature and the Classical Intellectual Tradition*, Ed. Robert McQueen, ve dğr., Beauchesne, Paris, 1979, s. 24.

¹¹³ Waszink, "Tertullian's Principles and Methods of Exegesis", ss. 24-25.

yorumlarken retorikten ve Kilise'nin genel uygulamasından yararlandığını savunur. Ayrıca Tertullian'ın Roma hukukuna dair bilgisinin hermenötiğinde etkili olduğunu düşünür.¹¹⁴ Son olarak Tertullian'a göre Kutsal Kitap Hıristiyan doktrinini destekler ve onunla uyum içindedir. Bundan dolayı o, Hıristiyan doktrinini ve Kutsal Kitap'ını birlikte ele alır. Kutsal Kitap'ı doğru bir şekilde anladığı konusunda da kendinden emindir.¹¹⁵

Tertullian'ın Kutsal Kitap'ı yorumlama tekniği ile ilgili söylenebilecek en önemli husus onun Kutsal Kitap'ın sadeliği hakkındaki inancıdır. Zira bu anlamda o, Kutsal Kitap'ın yine Kutsal Kitap'ın sahip olduğu bir metotla yorumlanabileceğini ve bu şekilde tutarsızlık arz eden bütün meselelerin netleştirilebileceğine inanır.¹¹⁶ Yani Kutsal Kitap'ın bir metninin yine birçok sayıda kutsal metninin ışığında yorumlanması gerektiğini düşünür. Ancak sonraki metinlerin öncekilerle uyum sağlamak zorunda olduğunu da sözlerine ekler.¹¹⁷ Çünkü o, Ireneaus gibi Kutsal Kitap'ın içerik olarak bütün bölümlerinin birbiriyle uyumlu olduğuna inanır ve Kutsal Kitap'ın anlam bütünlüğü içinde okunduğu takdirde anlamının daha da anlaşılır olacağını düşünür.¹¹⁸ Yine Kutsal Kitap pasajlarının, buldukları yerdeki bağlama göre anlaşılması gerektiğine inanır. Örneğin bir pasaj kısaca ihtiva ediyor ise bu durumda o, tarihsel bir rivayetten farklı okunmalıdır.¹¹⁹

Tertullian eserlerinde ekseriyetle herkes tarafından kolayca anlaşılabilir lafzî yorum metodunu kullanır.¹²⁰ Bu konuda Bernard, Tertullian'ın Kutsal Kitap'ı lafzî olarak yorumladığını savunur ve iddiasını desteklemek için Tertullian'ın Stoacılar aittir her canlının hem maddi hem de manevi öze sahip olduğu tezini örnek gösterir.¹²¹ Thiselton ise Tertullian'ın Kutsal Kitap'ı lafzî olarak yorumlamasıyla ilgili olarak Eski Ahit Tanrısının pişmanlık duyması ve fikrini değiştirmesi örneğini kullanır ve bu anlamın mecazla yumuşatılmaması gerektiğini belirtir. Kaldı ki Tanrı'nın pişmanlık duyarak fikrini değiştirmesi Tertullian'ın Eski Ahit'i otantik kabul etmemesini gerekli kılmaz.¹²²

¹¹⁴ Mauren A. Tilley, *The Bible in Christian North Africa the Donatist World*, Augsburg Fortress, USA, 1997, s. 21. Çiçero'nun *De Inventione* (Buluş Üzerine) adlı eseri retorik alanında yazılan en meşhur Latince el kitabı olup Tertullian üzerinde büyük etkiye sahiptir. Çiçero'nun en önemli prensibi kelimeleri basit anlamıyla kullanmasıydı. Bu, aynı zamanda Tertullian için de en temel kural olmuştur. Tilley, *The Bible in Christian North Africa*, ss. 21-22.

¹¹⁵ Thiselton, *Hermeneutics*, s. 101.

¹¹⁶ Tertullian, "Against Praxeas", *ANF*, c. III, ss. 613-614.

¹¹⁷ Tertullian, "Against Praxeas", *ANF*, c. III, s. 615. Tertullian bu noktada Çiçero'yu takip etmiştir. Çiçero, ihtilafli bir kelime veya ibareyi çözüme kavuştururken önce metin içi tenkide; ardından aynı yazarın çalışmalarındaki delillere müracaat ederdi. Çiçero gibi Tertullian da aynı yöntemi takip etmiş ve metin içi tenkidi yorumlama uygulamasının mihenk taşlarından biri yapmıştır. Tilley, *The Bible in Christian North Africa*, s. 22.

¹¹⁸ J. N. D. Kelly, *Early Christian Doctrines*, Adam & Charles Black, London, 1968, s. 40.

¹¹⁹ Tilley, *The Bible in Christian North Africa*, s. 27.

¹²⁰ Tertullian, "On the Resurrection of the Flesh", *ANF*, c. III, ss. 558-560; 563-564; "Against the Valentinians", *ANF*, c. III, ss. 503-505; "Against Praxeas", *ANF*, c. III, ss. 607-609.

¹²¹ Bernard, *A History of Christian Doctrine*, c. I, s. 73.

¹²² Tertullian, "Against Marcion", *ANF*, c. III, s. 315. Thiselton, *Hermeneutics*, s. 101.

Lafzî yorumun yanı sıra Tertullian, Kutsal Kitap'ın alegorik, tinsel-manevi veya tipolojik yorumlarını da kullanmıştır.¹²³ Ona göre, Kutsal Kitap'taki kıssalar herkesçe çok rahat bir şekilde anlaşılabilir anlama sahip olsa da aynı şekilde manevi bir anlamı da içerebilir. Buna rağmen genel olarak aşikâr anlamlar bile yanlış yorumlanmıştır. *An Answer to The Jews* (Yahudilere Reddiye) adlı eserde bunun örneklerini görmek mümkündür. Burada Tertullian Tora'nın Yaratılış bölümünde yer alan Tanrı'nın Rebeka'ya "Rahminde iki ulus var. Senden iki ayrı halk doğacak"¹²⁴ sözünü Yahudiler ve Gentilelilere işaret ettiği¹²⁵ şeklinde yorumlamıştır. Levililerde¹²⁶ geçen Harun'un günahlarının bağışlanması amacıyla Rab'be sunduğu iki tekeyi İsa ile ilişkilendirerek bu tekelerden birini İsa'nın şehrin dışında haça gerilişi ve bu şekilde akan kanıyla halkı kutsal kılması; diğerini ise insanlığı günahlarından arındırarak kurtuluşa ulaştırması olarak açıklar.¹²⁷ Tertullian özellikle Marcion'a yazdığı reddiyesinde alegoriyi kullanmıştır. O'Malley bu noktada Tertullian'ın Marcion'a karşı kendinden çok emin bir şekilde alegoriyi kullandığını söyler.¹²⁸ Tertullian, bu anlamda çoğu kıssayı alegorik olarak anlamaya çalışmıştır. Örneğin Luka İncilinde geçen bir adamın iki oğluluyla ilgili anlatılan kıssayı¹²⁹ alegorik olarak yorumlamıştır. Bu anlamda o, burada söz konusu edilen bir adamın iki oğlundan büyük olanın (kaybolan oğlun) Yahudileri; küçük olanın ise Gentilelileri/Hıristiyanları temsil ettiğini söyler. Yine yüzüğü, vaftizle ilişkilendirir ve inancın kabulünün bir işareti ve simgesi olarak anlar. Aynı şekilde ziyafeti, rabbin son akşam yemeği veya evharistiya olarak yorumlar.¹³⁰

Tertullian'ın kullandığı bir diğer metot ise tipolojidir. Tipolojiler ahlaki yönü bulunmakla beraber daha çok kristolojiyi referans olarak tarihsel bir figür veya olay üzerine yazılır. Bu yöntem Mesih'in nasıl tanımlanacağını, onun yaşamına ve tekrar geleceğine dair ne gibi beklentiler olduğunu ortaya koymaya çalışır. Zira geçmişle ilgili figürler bir Hıristiyan'ın hayatında neler olduğuna veya neler olabileceğine dair katkılar sunar.¹³¹ Tertullian hem Yahudilere hem de Marcion ve grubuna karşı kaleme aldığı eserlerinde sadece alegorinin kötüye kullanılmasıyla değil; aynı zamanda tipolojinin yanlış uygulanmasıyla da mücadele etmiştir. Tertullian'ın bu konudaki görüşü, sadece gerçek tarihsel bir olayın başka bir olayın açıklayıcısı olarak kullanılabilmesi yönündedir. Bu anlamda o, tarihte vuku bulmamış bir olayın başka bir olayın açıklayıcısı olarak kullanılmayacağını düşünür. Örneğin, Ezekeil'in bahsettiği kuru kemiklerin bedene dönüşmesi

¹²³ Tertullian, "Against Marcion", *ANF*, c. III, ss. 324; 332-333; 365-367; 435-438; 442-445; "An Answer to the Jews", *ANF*, c. III, ss. 160-164; "A Treatise on the Soul", *ANF*, c. III, ss. 216-217; "On Modesty", *ANF*, c. IV, ss. 81-82; "On the Resurrection of the Flesh", *ANF*, c. III, s. 572. Dunn, s. 15.

¹²⁴ Yaratılış 25/23.

¹²⁵ Tertullian, "An Answer to the Jews", *ANF*, c. III, s. 151.

¹²⁶ Levililer 16/5-29.

¹²⁷ Tertullian, "An Answer to the Jews", *ANF*, c. III, s. 173. Dunn, *Tertullian*, s. 15.

¹²⁸ O'Malley'e göre Tertullian, lafzî mana anlamsızlıkla neticelendiğinde alegoriye yönelmiş; Kutsal Kitap gerçek olaylarla doğrulandığında ise alegoriden kaçınmıştır. O'Malley, *Tertullian and the Bible*, ss. 157-158.

¹²⁹ Luka, 15/11-32.

¹³⁰ Tertullian, "On Modesty", *ANF*, c. IV, ss. 82-84. Thiselton, *Hermeneutics*, s. 51.

¹³¹ Tilley, *The Bible in Christian North Africa*, ss. 26-27.

hadisesi,¹³² tarihin bir noktasında meydana gelen gerçek bir olay olmadığı gibi aynı zamanda vizyon şeklinde de gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla bu olay tarihsel İsrailoğullarının gelecekte tekrar ortaya çıkması için bir tipoloji oluşturamaz. Her ne kadar ölümlerin tekrar dirilmesi gelecekle ilgili bir olay olsa bile Tertullian için öldükten sonra tekrar dirilme tarihsel bir hadisedir. Nitekim ölümlerin dirilmesi gelecekle ilgili bir vaka olduğu için gelecekte vuku bulacak başka bir olayın alegorisinin temeli olamaz. Yani İsrailoğullarının restorasyonu anlamında bir temel teşkil edemez. Cümleler de ölümlerin dirilmesinin önceden bildirilmesi anlamında sınırlandırılmaz. Bundan dolayıdır ki Tertullian'a göre tipoloji geçmişte vuku bulmuş tarihsel olaylarla ilişkilendirilmelidir.¹³³ Tertullian'ın kullandığı metot çeşitliliği ve bu metotların birbirine tezat oluşturması anlamında araştırmacıların görüşleri ise şöyledir. Dunn, Tertullian'ın kullandığı metot çeşitliliğini birbirinden farklı tartışmalardan galip gelmek için kasıtlı olarak kullanılan retorik bir teknik olarak açıklar.¹³⁴ O'Malley'e göre ise, Tertullian'ın en önemli hermenötik ilkesi Eski Ahit'te Mesih'in görülmesi hadisesidir. Buna rağmen onun hermenötüğü tutarsızlık arz eder. Çünkü Tertullian, bir taraftan Marcion'a karşı alegorik yorumu savunarak onun lafzî yorumunun mantıksız olduğunu göstermeye çalışırken; diğer taraftan sergilediği bu tutum onun tam olarak basit bir okuma yapmasına yol açar. Doğrusu bu durum bir ikilem örneği oluşturur.¹³⁵

Sonuç olarak Tertullian hermenötikle ilgili herhangi bir eser yazmamasına rağmen eserleri, onun hermenötüğü nasıl kullandığına dair ilkeler ve yöntemler sunar. Kutsal Kitap'ı yorumlarken başta lafzi olmak üzere alegorik, manevi ve tipolojik metotlardan yararlanmıştı. Aynı zamanda onun hukuk ve retorik bilgisi Kutsal Kitap'ı yorumlarken belirleyici olmuştur. Ayrıca o, Kutsal Kitap'ta yer alan bir ifadenin yine Kutsal Kitap içerisindeki diğer bir ifadeyle açıklanabileceğini savunmuştur. Bu anlamda onun Kuzey Afrika'daki Kutsal Kitap yorumuna dair katkısı yadsınmaz.

Sonuç

Araştırmamız neticesinde gördük ki dini gelenekler nezdinde önemli bir yer tutan Kutsal Kitap, Tertullian nazarında heretiklerin değil, sadece Hıristiyanların kullanabileceği bir kaynaktır. Onun Kutsal Kitap listesini biçimlendirmesinde genel anlamda Gnostiklerle özeldir ise Marcion'la yaptığı fikri mücadelenin katkısı büyüktür. O, kendisinden önceki kilise babaları gibi Kutsal Kitap'ın çoğu bölümünden alıntı yapmış olmasına rağmen hem oluşturduğu Kutsal Kitap kanonu hem de Kutsal Kitap terminolojisine hukuki bir yapı kazandırması açısından seleflerinden farklılık göstermiştir. Zira Kutsal Kitap kanonuna dâhil ettiği, apokrif addettiği ve kanon listesine almadığı halde alıntı yaptığı kitaplar noktasında selefleriyle ve kendisiyle çelişmiştir. Bu anlamda o, Eski Ahit'in Rut, Ovadya, I. Tarihler, Ester ve II. Makabeler kitaplarıyla Yeni Ahit'in Petrus'un İkinci Mektubu,

¹³² Ezekeil 37/1-14.

¹³³ Tilley, *The Bible in Christian North Africa*, s. 27.

¹³⁴ Dunn, *Tertullian*, s. 15.

¹³⁵ O'Malley, *Tertullian and the Bible*, s. 128.

Yakub'un Mektubu ile Yuhanna'nın İkinci ve Üçüncü Mektupları dışında Kutsal Kitap'ın çoğu bölümünden alıntı yapmıştır. Ancak Enok kitabının tufandan sonra Nuh tarafından tekrar yazdırıldığı inancından hareketle bu kitabı kanonuna dâhil ederken, o dönemde kullanımda olan Herma'sın Çobanı'na kanonunda yer vermemiştir. Yine kanon listesinde olmadığı halde İbranilere Mektubun elçilere ait kitaplar içerisinde mütalaa edilebileceğini savunmuştur. Öte yandan Pavlus'un Mektuplarına çok fazla değer atfetmiş ve bu uğurda Marcion'la mücadele etmiştir. Ayrıca Dört İncil yazarıyla ilgili olarak yaptığı derecelendirmeye dikkat çekmiş; havari olmalarından dolayı Matta ve Yuhanna'yı, öğrencileri olan Markos ve Luka'dan daha üstün tutmuştur.

Tertullian'ın Kutsal Kitap'ın hangi versiyonunu kullandığı meselesi tam anlamıyla aydınlığa kavuşturulamamış olsa da araştırmacılar onun İbranice versiyonu kullanmadığı noktasında aynı görüştedirler. Ancak Tertullian'ın Kutsal Kitap'ın Yunanca ve Latince versiyonundan/versiyonlarından hangisini kullandığı noktasında farklı düşünürler. Kanaatimizce Tertullian Kutsal Kitap'ın her iki versiyonunu kullanmış olmakla beraber daha çok Latince versiyonundan yararlanmıştıdır.

Tertullian, Kutsal Kitap hermenötiği konusunda nevi şahsına münhasır bir prensip geliştirirken kullandığı yorumlama teknikleriyle de dikkatleri üzerine çekmiştir. O, Kutsal Kitap'ın herhangi bir pasajının iman ikrarına tezat oluşturmaksızın metnin bütünlüğü içinde anlaşılması gerektiğini savunmuştur. O, kontekse bağlı olarak lafzî, alegorik, manevi ve tipolojik yorum tekniklerinden yararlanmakla beraber; tipolojik ve alegorik metot arasında ayırım yapmış ve bu iki metodun birbirine karıştırılmaması gerektiğine dikkat çekmiştir.

Kaynakça

- Adam, Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Seba Yayınları, Ankara, 1997.
- Allison, Dale C, "Biblical Literature: New Testament", *Encyclopedia of Religion*, Ed. Lindsay Jones, Thomson Gale, New York, Second Edition, 2005, c. II, ss. 905-923.
- Aykıt, Dursun Ali, "Helenistik Yahudilik ve Septuagint (LXX) Algısı", *Bütün Yönleriyle Yahudilik Sempozyumu*, 18-19 Şubat 2012 (Uluslararası Sempozyum) Dinler Tarihi Araştırmaları VIII, Ankara, 2012, ss. 167-185.
- Bağır, Muhammed Ali, "Kutsal Kitap Eleştirisi: Eski Ahit Örneği ve Modern Dönem Öncüleri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31 (2014), ss. 279-310.
- Barnes, Timothy David, *Tertullian A Historical and Literary Study*, Clarendon Press, Oxford, 1971.
- Beckwith, Roger T, "The Canon of Scripture", *New Dictionary of Biblical Theology*, Ed. T. Desmond Alexander ve dğr., Inter-Varsity Press, USA, 2000, ss. 27-34.
- Bernard, David K, *A History of Christian Doctrine*, Word Aflame Press, USA, c. I, 1995.

- Bray, Gerald, "Tertullian", *Shapers of Christian Orthodoxy: Engaging with Early and Medieval Theologians*, Ed. Bradley G. Green, InterVarsity Press, USA, 2010, ss. 64-106.
- Bruce, F.F, *The Canon of Scripture*, Intervarsity Press, USA, 1988.
- Cox, A. Cleveland, "Introductory Note", *Ante-Nicene Fathers*, Ed. Alexander Roberts ve dğr., The Christian Literature Publishing Company, Buffalo, 1885, c. III, ss. 3-15.
- Donaldson, Stuart A, *Church Life and Thought in North Africa A.D 200*, Cambridge University Press, London, 1909.
- Dubnow, Simon M, *Jewish History an Essay in the Philosophy of History*, The Jewish Publication Society of America, Philadelphia, 1903.
- Dunn, Geoffrey, *Tertullian The Early Church Fathers*, Routledge, London and New York, 2004.
- Graham, William A, "Scripture", *Encyclopedia of Religion*, Ed. Lindsay Jones, Thomson Gale, New York, Second Edition, c. XII, ss. 8194-8205.
- Greenslade, S. L, *Early Latin Theology Selections from Tertullian, Cyprian, Ambrose and Jerome*, The Westminster Press, Philadelphia, 1956.
- Gündüz, Şinasi "Dinlerde Ayrılık ve Çatışma: Ortodoksi-Heresi Kavgası", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, sayı: 9, ss. 1-19
- Gürkan, Salime Leyla, *Anahatlarıyla Yahudilik*, İsam Yayınları, İstanbul, 2004.
- Harman, Ömer Faruk, *Metin, Muhteva ve Kaynak Açısından Yahudi Kutsal Kitapları*, İstanbul, 1988.
- Higgins, A. J. B, "The Latin Text of Luke in Marcion and Tertullian", *Vigiliae Christianae*, 1951, sayı: 5, ss. 1-42.
- Kaye, John, *The Ecclesiastical History of the Second and Third Centuries Illustrated from the Writings of Tertullian*, Francis&John Rivington, London, 1845.
- Kelly, J. N. D, *Early Christian Doctrines*, Adam & Charles Black, London, 1968.
- Kuzgun, Şaban, *Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri*, Fazilet Neşriyat, İstanbul, 2008.
- Lloyd, Julius, *The North African Church*, Pott, Young and Co, New York, 1880.
- Mcdonald, Lee M, "Canon", *Encyclopedia of Early Christianity*, Ed. Everett Ferguson, Routledge, Great Britain, 1999, c. I, ss. 205-211.
- Meral, Yasin "Yeni Ahit Kanonu'nun Oluşumu", (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007).
- Metzger, Bruce M, *The Canon of the New Testament Its Origin, Development and Significance*, Clarendon Press, Oxford, 1989.
- Newman, John Henry, *An Essay on the Development of Christian Doctrine*, Longmans, Green and Co, London, 1914.
- O'Malley, T. P, *Tertullian and the Bible Language-Imagery- Exegesis*, Dekker, Nijmegen, 1967.
- Sarna, Nahum M. "Biblical Literature: Hebrew Scriptures", *Encyclopedia of Religion*, c. II, ss. 878-896.
- Schaff, Philip, *History of The Christian Church*, Charles Scribner's Sons, New York, c. I, 1907.

Tanyu, Hikmet, "Yahudiliğin Kutsal Kitapları ve Esasları, İlmi İnceleme ve Tenkidi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (1996), ss. 95-124.

Tertullian, "A Treatise on the Soul", *Ante-Nicene Fathers*, Ed. Alexander Roberts ve dğr., The Christian Literature Publishing Company, Buffalo, 1885, c. III, ss. 181-241.

_____, "Against Marcion", *Ante-Nicene Fathers*, c. III, ss. 269-476.

_____, "Against Praxeas", *Ante-Nicene Fathers*, c. III, ss. 597-631.

_____, "Against the Valentinians", *Ante-Nicene Fathers*, c. III, ss. 503-520.

_____, "An Answer to the Jews", *Ante-Nicene Fathers*, c. III, ss. 151-174.

_____, "On Baptism", *Ante-Nicene Fathers*, c. III, ss. 669-679.

_____, "On Idolatry", *Ante-Nicene Fathers*, c. III, ss. 61-78.

_____, "On Modesty", *Ante-Nicene Fathers*, c. IV, ss. 74-101.

_____, "On Prayer", *Ante-Nicene Fathers*, c. III, ss. 681-691.

_____, "On Prescription Against Heretics", *Ante-Nicene Fathers*, c. III, ss. 243-267.

_____, "On the Apparel of Women", *Ante-Nicene Fathers*, c. IV, ss. 14-26.

_____, "On the Resurrection of the Flesh", *Ante-Nicene Fathers*, c. III, ss. 545-595.

Thiselton, Anthony C, *Hermeneutics: An Introduction*, Wm. B. Eerdmans Publishing Co, USA, 2009.

Tilley, Mauren A, *The Bible in Christian North Africa the Donatist World*, Augsburg Fortress, USA, 1997.

Waszink, J. H. "Tertullian's Principles and Methods of Exegesis", *Early Christian Literature and the Classical Intellectual Tradition*, Ed. Robert McQueen ve dğr., Beauchesne, Paris, 1979, ss. 17-32.

Wescott, Brooke Foss, *A General Survey of the History of the Canon of the New Testament*, Macmillan and Co, London, 1875.